

РОЗДІЛ 4 ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІОГРАФІЇ

УДК 94 (4) «375-1050»

Олег Озимчук

ВИЗНАЧНІ ЄВРОПЕЙСЬКІ ІСТОРИКИ РАННЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

В статті аналізується писемна джерельна база сформована видатними європейськими істориками та хроністами раннього середньовіччя. На основі історичних праць, розглядаються маловідомі факти з біографій ранньосередньовічних науковців.

Ключові слова: *раннє середньовіччя, медієвістика, «велике переселення народів», нотарій, канонік, хроніка, Візантія, Франкське королівство, Вестготське королівство, Лангобардське королівство.*

В статье анализируются письменные источники сформированные известными европейскими историками и хронистами раннего средневековья. На основе исторических трудов, рассматриваются малоизвестные факты биографий раннесредневековых ученых.

Ключевые слова: *раннее средневековье, медиевистика, «большое переселение народов», нотарий, каноник, хроника, Византия, Франкское королевство, Вестготское королевство, Лангобардское королевство.*

The article deals with the analysis of the written source base, formed by prominent European historians and chroniclers of the early Middle Ages. On the base of historical works the little known facts from the biographies of scientists of early Middle Ages are considered.

The article analyzes the written source base created by the outstanding European historians and chroniclers. The research characterizes complicated critical processes in Europe (the destruction of old social structures, the appearance of the new formats for statehood and interstate relations), which influenced the scientific basis of historical sources. The author stresses the considerable problems in the development of the historical studies in the beginning of the early Middle Ages, which were caused by the decline of the ancient historical school (except Byzantium), devastation of cultural and scientific centers in the Age of Migration. As a result, the main problem of the formation of historical sciences in the early Middle Ages was the absence of the scientific heritage, which was limited by the territory of the Byzantium empire.

*European historians of the 6 century played an important role in creating connection between the traditions of Antiquity and Middle Ages. Basing on the miraculously saved ancient Greek and Roman written sources, they managed to make the foundation for the beginnings of early medieval European historical science. The most prominent of them were Gothic historian Jordan with his *The Origin and Deeds of the Getae /Goths*, Procopius of Caesarea with his *About the Wars and Secret History*, Frankish historian and chronicler Gregory of Tour with *History of Franks*, and Byzantium historian Agathias Scholasticus with his *About the Reign of Justinian*. The author emphasizes the interconnection of political ambitions and strengthening of the historical science in the early Middle Ages. Two poles of the political influence in Europe in early Middle Ages, Frankish state and Byzantium empire, supported the influence of the local scholars trying to appropriate the political and scientific heritage of the antiquity.*

*Basing on the analysis of the historical written sources of the second half of the early Middle Ages (8-11 centuries), the research comes to the conclusion about the change of the accent in the historical studies. Most authors focus their attention on the role of personality in the creation of history. It is especially clear in the works of Frankish historians Einhard (*Life of Charlemagne*), Flodoard (*Annals*), Richerus of Reims (*History in four books*), Ademar de Chabannes (*Chronicon*). This tendency can also be traced in the works of the representatives of the other European countries of that period: Byzantine Michael Psellus (*Chrono*), Saxon Bede the Venerable (*Ecclesiastical History of the English People*), Visigoth Isidore of Seville (*A History of the Gothic, Vandal and Suebi kings*), Lombard Paul Deacon (*History of the Lombards in Six Books*), Liutprand of Cremona (*Acts of Otto*), Saxons Widukind of Corvey (*Acts of Saxons*) and Thietmar of Merseburg (*Chronicle*).*

Keyword: *early Middle Ages, medieval studies, Great migration, notary, canon, chronicle, Byzantium, Frankishkingdom, Visigothkingdom, Lombardkingdom.*

Найтриваліший період історій середніх віків – раннє середньовіччя (др.пол. V-перш. пол. XI ст.) є найскладнішим періодом для істориків-дослідників. Це час складних переломних процесів в Європі, руйнування старих соціальних структур, утворення нових форматів державотворення та міждержавних відносин. Епоха «великого переселення народів» на початку раннього середньовіччя ускладнює аналіз етногенезу в Європі для сучасних медієвістів. Через значні спустошення культурних та наукових центрів після падіння Західної Римської імперії в Європі виник певний «науковий вакуум». Стара антична історична школа повністю занепала або була локалізована територією Східної Римської імперії (Візантії). Освіта у нових ранньофеодальних державах Європи перебувала на низькому рівні, в кращому випадку невдало копіювала римські та грецькі зразки.

Поступовий розвиток феодальних держав із домінантним впливом монархії та християнізація Європи, спричинили появу не тільки офіційних, заангажованих, історичних хронік. Разом з тим у ранньому середньовіччі з'являються значні постаті авторів, які намагались розібратись у минулому своїх народів, аналізувати діяльність лідерів своїх держав. Зв'язуючою ланкою між античною історичною традицією та новими часами став готський історик Іордан (лат. Iordannis) (?-бл.552). Він отримав освіту у Візантії, служив там нотарієм (чиновник що відповідає за листування) у полководця готського походження Гунтігса Бази. Найвідоміша праця Іордана «Про

походження і діяння гетів» (лат. «Deorigine actibus quegetarum, Gttica») присвячена історії готів з початку переселення із Скандинавії, до припинення королівської династії Амалів. Головним джерелом для написання книги стала праця Кассіодора «Історія готів», написана на замовлення остготського короля Теодоріха (493-526). «Гетіка» донині є найважливішим писемним джерелом «найтемнішого» періоду раннього середньовіччя – періоду «великого переселення народів». Вірогідно, Іордан був автором декількох історичних праць, але зберіглась лише ще одна, присвячена історії Римської держави – «Про суму часів або про походження і діяння римлян» [7].

Візантійська історична школа стала зразком для всієї ранньосередньовічної європейської науки. Вона приділяла увагу опису і аналізу з інформації очевидців важливих подій. Взірцем такої історичної методи був Прокопій Кесарійський. Він народився на початку VI століття в Кесареї Палестинській. В кінці правління візантійського імператора Юстина I (518-527) Прокопія призначили особистим секретарем відомого візантійського полководця Велізарія. Від початку своєї діяльності Прокопій опинився у вирі політичних, дипломатичних і військових колізій. Йому були доступні значні державні таємниці. Про ступінь довіри до Прокопія свідчить той факт, що під час війни з остготами в Італії він контролював зв'язок військових комунікацій візантійців між Південною Італією та Римом [13, с.354]. Праці Прокопія Кесарійського надзвичайно важливі для дослідження історії Візантії VI століття. Його перу належить «Історія воєн» у восьми книгах: дві про Персидську війну [13, с.9-147], дві про війну з вандалами [13, с.147-261] і три про Готську війну. Восьма книга «Історії воєн» охоплює загальні події в державі до 554 року. Ще одна праця «Таємна історія» [13, с.261-345], яку із повною відповідальністю можна назвати аналітичним дослідженням, деталізує не тільки зовнішню політику Візантії, але й розкриває особливі механізми внутрішньої політики часів імператора Юстиніана I Великого (527-565) [13, с.351]. Про глибинний аналіз Прокопієм Кесарійським особливих рис правління візантійського монарха свідчить особисте невдоволення Юстиніана I працями автора. Роботи історика насичені детальними даними життя, побуту, політичних та економічних відносин ворожих Візантії народів, у тому числі слов'ян. Очевидно, однією із сфер державної діяльності Прокопія Кесарійського було накопичення та аналіз розвідувальної інформації. Деякі пасажі в працях автора підтверджують таку гіпотезу.

Продовжувачем справи Прокопія Кесарійського став видатний ранньосередньовічний візантійський історик Агафій Схоластик (536-582). Однак, на відміну від свого вчителя, він активно підтримував політику Юстиніана I Великого. Праця Агафія Схоластика «Про царювання Юстиніана» охоплює лише сім років правління візантійського імператора – з 552 по 558 рік, і є продовженням «Історії воєн» Прокопія Кесарійського. Особливістю роботи Агафія Схоластика є критичний аналіз політичної системи імперії. Для кращого аналізу він поділив правління Юстиніана I на два періоди: перший – переможні війни на заході над готами, франками і вандалами; другий – відхід Юстиніана I від безпосереднього управління державою в кінці 50-х років VI століття і невдачі у зовнішній та внутрішній політиці [1, с.38]. В умовах жорстокого релігійного протистояння в імперії, Агафій Схоластик відстоював ідеї віротерпимості, засуджував переслідування єретиків і язичників. Історик також відомий під іменем Агафій Міринейський, від місця народження в малоазійському місті Мірині.

Два полюси політичного впливу у ранньосередньовічній Європі – Франкська держава і Візантія, укріплювали впливовість місцевих науковців, у тому числі й істориків. Одним із головних авторитетів того часу став франкський хроніст і історик Григорій Турський (лат. Gregorius Turonensis) (бл.538-594). Він походив із вельможної франкської родини з міста Арверн (сучас. м.Овернь, Франція). Духовне виховання отримав у найповажніших осіб Франкського королівства того часу – св. Галла, єпископа Арвернського і св. Авіта. У 573 році Григорія обрали єпископом міста Тур. В умовах міжусобної війни онуків Хлодвіга I (481-511) [15, с.834], єпископ виконував функції миротворця, опираючись на вплив єпископської кафедри (гробниця св. Мартіна в Турі загально франкський центр паломництва) і власний авторитет. Праця Григорія Турського «Історія франків» (лат. «Historia Francorum») [5] стала одним із основних історіографічних джерел з історії раннього середньовіччя. У деяких середньовічних рукописних копіях вона називається «Церковна історія франків» (лат. «Historia ecclesiastica Francorum»). Автор від початку планував написати історію становлення і триумфу християнства у Франкській державі. Але, сам як політична особа, в процесі роботи не зміг обминути політичне життя франків. З іншого наукового доробку автора найбільше відомі трактати «Про звияти св. Мартіна» (лат. «Devirtutibus Martini»), «Книга про славу сповідників» (лат. «Liberin Gloria confessorum»), «Життя святих отців» (лат. «Vitaepartum»), «Книга про звияти св. Юліана» (лат. «Liber devirtutibus Juliani»), «Про шляхи зірок» (лат. «De cursu stellarum»). Григорій Турський був канонізований католицькою церквою, день пам'яті святого – 17 листопада. Ще один представник франкської історичної школи Ейнхард (лат. Einhardus) (770-840) отримав відомість завдяки головній фундаментальній праці «Життя Карла Великого» (лат. «Vita Karoli Magni») [6]. Народився Ейнхард в аристократичній родині у Зарейнській Германії, отримав освіту в Фульдському монастирі [6, с.9-12]. Освічений юнак доволі швидко отримав посаду при дворі правителя Франкського королівства Карла Великого (768-814), виконував важливі державні та дипломатичні доручення монарха, тривалий час керував будівництвом імператорського палацу в м. Ахен. У подарованому Карлом Великим маєтку на Майні, Ейнхард заснував монастир Зелігенштад. Син Карла Великого і його спадкоємець імператор Людовік Благочестивий (814-840), також високо цінував Ейнхарда як державного радника [6, с.23-25]. Після смерті імператора Людовіка, Ейнхард покинув державну діяльність, останні місяці життя провів у монастирі в чині аббата.

Скрутний період в історії Франкської держави у X столітті (феодална роздробленість, династична боротьба, руйнівні набіги норманів, угорців, норманів) породив значну групу цікавих франкських науковців, які були близькими до політичних подій того часу. Детальну історію Франкської держави та сусідніх країн у період 919-966 років описав у своїх «Анналах» канонік (помічник архієпископа) кафедрального собору в м. Реймс Флодоард

(лат. Flodoardus) (894-966). Автор активно втручався у династичну боротьбу між королівськими родинами Каролінгів [15, с.738-742] і Капетингів [15, с.327-337], тому залишив цікавий матеріал про політичну боротьбу в королівстві. Не менш змістовною є праця іншого франкського історика Ріхера Реймського (лат. Richerus Remenses) (бл.915-бл.998) «Історія в чотирьох книгах» (лат. «Historiarum libri III») [14]. Автор походив з родини франкського рицаря Родульфа (Рауля). Близько 966 року вступив до монастирської школи св. Ремігій поблизу м. Реймс. Одним з учителів Ріхера був відомий франкський вчений Герберт Орільякський (майбутній римський папа Сильвестр II (999-1003)) [14, с.220-226]. Саме Герберт Орільякський доручив талановитому учню написати історію франків, що той і виконав у 991-998 роках. «Історія у чотирьох книгах» Ріхера Реймського є головним писемним джерелом з політичної історії Франкської держави (Франції) другої половини X століття. Автор у найдрібніших деталях описує боротьбу за владу в країні між династіями Каролінгів і Робертинів-Капетингів, повідомляє про систему освіти та повсякденну культуру того часу. Ріхер Реймський подає цікаву інформацію про ранній період діяльності визначного вченого-енциклопедиста, свого учителя Герберта Орільякського. Однак, слід зауважити певну політичну тенденційність автора, який намагався у своїй праці всіляко звеличувати монархів з династії Каролінгів, васалами яких була його родина, і принижувати конкурентів за владу в Франції, королів з династії Капетингів.

Одним із найвідоміших франкських (французьких) істориків кінця раннього середньовіччя був Адемар Шабаннський (лат. Ademarus Cabannensis) (989-1034). Він народився в місті Шабанн (графство Пуату) у вельможній родині. Більшість родичів Адемара належали до рицарського стану, але також існувала родинна гілка пов'язана з церквою. Зовсім юним Адемар став ченцем монастиря св. Сібарда в м. Ангулем, а освіту отримав у монастирі св. Марціала в м. Лімож. Як і більшість освічених молодих ченців, Адемар розпочинав кар'єру із скрипторія, копіюючи церковні книги. Працюючи у монастирській бібліотеці він ознайомився із великою кількістю літописних та історичних джерел. У 1024-1025 роках Адемар скопіював «Аквітанську хроніку» і «Аннали Ангулема». Вірогідно робота над ними призвела до зацікавлення історією. У 1026 році Адемар написав власну історичну працю «Хронікон» [2], яка описувала головні політичні події у Французькому королівстві від початку XI століття. У 1029 році він додав до «Хронікону» матеріали з історії Франкського королівства. Таким чином кінцева редакція «Хронікону» вміщувала події з X століття до першої половини XI століття. В цій редакції Адемар, описуючи історію X століття, приділив основну увагу подіям в Ангулемі, де знаходився його монастир. У тому ж році він уклав останню, третю редакцію «Хронікону», в якій провінційні ангулемські події відступили на другий план, і Адемар зробив свою працю твором з історії всього Французького (Франкського) королівства. Одночасно Адемар втрутився в складний теологічний конфлікт навколо статусу св.Марціала (був прихильником визнання його рівноапостольним) [2, с.79]. Теологічні чвари вщент спустошили його авторський потенціал. До кінця життя Адемар займався лише теологією.

У кінці раннього середньовіччя візантійська історична школа відмітилась появою ще одного визначного історика – Михайла Пселла (1018-бл.1096). Він походив з сім'ї дрібного константинопольського чиновника, від народження отримав ім'я Константин. Отримав блискучу освіту в константинопольській школі видатного ритора і поета Іоанна Мавропода. Служив писарем в канцелярії імператора Михайла IV Пафлагона (1034-1041), пізніше був суддею у двох фемах (фактичний правитель адміністративно-територіальної одиниці). У 1041 році Пселла повернули в Константинополь і призначили імператорським секретарем. Новий імператор Константин IX Мономах (1042-1055) призначив Пселла на посаду іпата філософів (очільник філософської школи). Його керівництво перетворило константинопольську школу філософії на впливовий навчальний заклад імперії. Використовуючи міжнародний авторитет вченого, імператор доручив Пселлу координувати дипломатичні зносини країни і призначив протосикратієм (міністр закордонних справ). Константин IX відверто демонстрував своє захоплення вченим: під час промов вченого покидав імператорське місце на троні, сидів на сходах підніжжя престолу і особисто записував мудрі слова. Пселл увійшов до гуртка інтелектуальної еліти Візантійської імперії (Константин Ліхуд, Іоанн Мавропод, Іоанн Ксифілін), яка впливала на внутрішню і зовнішню політику імператора. Придворні інтриги примусили науковців до добровільного вигнання. Пселла звинуватили у ересі за захоплення філософією Платона. Церковна комісія імперії виправдала урядовця, однак ображений Пселл відмовився від усіх посад при дворі імператора і перебрався до монастиря на горі Олімп в Малій Азії. В монастирі під час постригу змінив ім'я Константин на ім'я Михайло. Після смерті імператора, імператриця-удова Феодора повернула Пселла в столицю та призначила наставником спадкоємця престолу. Поєднання наукової діяльності та придворних інтриг – головний акцент діяльності Пселла в умовах нестабільної імператорської влади у Візантії. Імператриця-регентша Феодора (1055-1056), Михайло Стратіот (1056-1057), Ісаак I Комнін (1057-1059), Константин X Дука (1059-1067), імператриця-регентша Євдокія Макремволітіса (1067), Роман IV Діоген (1068-1071) – в тій чи іншій мірі були зобов'язані Михайлу Пселлу сходженням на трон, його ж воля позбавила цих монархів престолу. Вихованець і учень Пселла Михайло VII Дука (1071-1078) конфіскував усе майно вченого-інтригана і заслав його до монастиря. Імператор Нікифор III Вотаніат (1078-1081) скасував вигнання, але Пселл не ризикнув повернутись до придворного життя. Саме під час циклічних опал вчений написав головну працю всього життя – свої мемуари «Хронографія» [10], в якій докладно описав історію правління візантійських імператорів його сучасників.

Класичні історичні твори у ранньому середньовіччі народжувались не тільки у Франкській державі та Візантії. Практично кожне європейське ранньосередньовічне королівство мало свої знакові постаті в історичній науці. Тривалий час головним науковим авторитетом в Британії був нортумбрійський (королівство Нортумбрія) чернець, відомий історик, теолог, філософ та астроном Беда Вельмишановний (лат. Beada Venerabilis) (бл.673-735). В дитинстві він потрапив до монастиря Ярроу, і до кінця життя мешкав у ньому. Лише двічі Беда покидав

свій притулок, мандруючи до сусідніх міст Йорк і Ліндісфарн. Найвизначнішим доробком вченого-ченця стала праця «Церковна історія народу англів» (лат. «*Historia ecclesiastica gentis Anglorum*»)[3] (732), що охоплює хронологічний проміжок від середини I століття до нашої ери (походи Юлія Цезаря в Британію), до сучасного автору періоду. Завдяки їй Беду Вельмишановного називають «батьком англійської історії». На особливу увагу заслуговує новий хронологічний підхід автора, який веде літочислення від народження Ісуса Христа, а не від створення світу, що було традицією в той час. Наступні книги – «Про літочислення» та «Про шість віків світу» створили сучасну християнську систему літочислення. Науковий підхід до роботи з історичними джерелами (ретельний підбір фактів, критичний аналіз) робить дослідження ранньосередньовічного науковця змістовними і для сучасної науки. Беда Вельмишановний був носієм найпередовіших знань для своєї епохи. У різних своїх творах він запевняв, що Земля має форму сфери і періодичність морських припливів пов'язана із її супутником Місяцем. Працюючи над пасхальними таблицями, Беда Вельмишановний доводив помилковість розміщення в юліанському календарі рівнодення (зсув уперед), що підтвердилось через 800 років у сучасному календарі. Беда Вельмишановний написав низку керівництв із латинського правопису, граматики, ораторського і поетичного мистецтва. Його коментарі до Біблії слугували взірцем богословської майстерності для всього періоду середньовіччя. Праці Беди Вельмишановного є унікальним джерелом з історії ранньосередньовічної Британії. Католицька церква канонізувала Беду Вельмишановного у 1899 році, день пам'яті святого – 27 травня.

Вестготське королівство, яке існувало на Піренейському півострові у VI-VIII століттях, також отримало свого визначного вченого-історика. Ісидор Севільський (Іспанський) (лат. *Isidorus Hispalensis*) (бл.570-636) народився у м. Картахена, у вельможній вестготській родині, отримав чудову освіту. У 600 році посів архієпископську кафедру в м. Севілья, змінивши на посаді рідного брата Леандро Севільського. Опираючись на підтримку вестготських королів, проводив реставрацію латинської культури, виробив для Вестготського королівства струнку політичну та релігійну систему. Ісидор Севільський поклав початок науковій історії Іспанії в своїх працях «Про походження царів готів, свевів і вандалів» (лат. «*De origine Gothorum et regno Sueborum et Vandalorum*»)[8] та «Книга відомих людей» (лат. «*De viris illustribus*»). Також він став автором багаточисельних духовних та наукових трактатів: «Про народження та смерть батьків», «Деякі алегорії Священного Писання», «Сентенції», «Про природу речей», «Про порядок творіння», «Етимологія або Початки». У 1598 році католицька церква канонізувала Ісидора Севільського. В кінці XX століття святого проголосили патроном мережі «Internet». Лангобардська держава у Північній Італії протягом VII-VIII століть домінувала в Центральній Європі та Північному Середземномор'ї. Джерельна база з історії лангобардів мізерна. Практично єдиною складною історичною працею стала «Історія лангобардів у шести книгах» (лат. «*De gestis longobardorum libri VI*»)[12] Павла Діакона (лат. *Paulus Diaconus*). Лангобардський історик, письменник і поет походив із аристократичної родини з Фріуля (Північно-Східна Італія). Отримав освіту на батьківщині, пізніше вдосконалював знання при дворі лангобардського короля Ратіаса (744-749) в м. Павія. В лангобардській столиці Павло Діакон став придворним письменником короля Дезидерія (756-788) і вчителем його дочки Адальберги. Завдяки наполегливій ініціативі Адальберги Павло Діакон написав у 744 році «Римську історію» (лат. «*Historia Romana*») – твір компілятивного змісту з використанням праць Євтропія, Іордана, Григорія Турського, Беди Вельмишановного, Фронтіна та інших. Франкське завоювання та падіння Лангобардського королівства вплинули на подальшу долю науковця. У 776 році за участь у антифранкському повстанні, Павло Діакон та його брат Аріхіс потрапили до в'язниці. Аріхіса, за наказом Карла Великого, вивезли у Франкію. Власність Павла Діакона була конфіскована, від заслання його врятував духовний сан. Монастир Монте-Кассіно став притулком для лангобардського біженця. Герцог Беневентський Арчіс II (758-787) і його дружина Адальберга, в минулому вихованка Павла Діакона, всіляко підтримували опального історика (Монте-Кассіно перебувало у землях герцогства Беневенто)[12, с.87]. У 782 році, під час візиту Карла Великого до Італії, Павло Діакон звернувся до нього з проханням у формі елегії (вірш-жалоба) про звільнення брата. Франкський король відпустив з полону Архіса і запросив до свого двору сміливого поета. При королівському дворі в Ахені Павло Діакон написав книгу коментарів до «Великої граматики» і «Малої граматики» Елія Доната та історію єпископства Мец – «Діяння мецьких єпископів» (бл.784). На особисте прохання Карла Великого зібрав гоміліарій (збірка кращих проповідей церковних авторитетів) із 244-х проповідей, працював над створенням церковних гімнів, віршованих послань, акровіршів та епітафій. У 787 році король франків дозволив Павлу Діакону повернутись в Італію. Останні роки життя науковець раннього середньовіччя провів у монастирі Монте-Кассіно, де написав новий підручник латинської мови (бл.790) і свою найвідомішу працю «Історія лангобардів у шести книгах».

Високий розвиток освіти у лангобардських землях став причиною того, що навіть втрапивши незалежність, лагобардська історична школа продовжувала працювати. Представником лангобардської історичної школи у X столітті був Ліутпранд Кремонський (лат. *Liudprand Cremonensis*) (бл.920-972). Його батько служив при дворі італійських королів Рудольфа Бургундського (922-926) і Гуго (926-947), був послом у Візантії. Початкову освіту Ліутпранд отримав у придворній школі в Павії, продовжив навчання в соборній школі в Мілані. З юних років талановитого учня залучали до роботи в королівській канцелярії, однак Ліутпранд обрав духовну кар'єру і став дияконом церкви в Павії. Новий італійський король Беренгарій II (950-961) взяв диякона до своєї канцелярії і доручив дипломатичну місію в Константинополь. Провал місії викликав особистий конфлікт з Беренгарієм II [9, с.6-12]. Під загрозою ув'язнення Ліутпранд утік до двору німецького короля Оттона I (936-973) [15, с.921]. Високоосвічений клірик швидко став близьким радником німецького короля, який мріяв про імператорську корону. Після завоювання Оттоном I Північної Італії у 961 році, Ліутпранд отримав єпископську кафедру в м. Кремона. Ліутпранд Кремонський брав участь в усіх важливих зовнішньополітичних акціях Оттона I. На імператорській коронації Оттона I в Римі у 967 році саме Ліутпранд Кремонський говорив від імені монарха, який

не володів латинською мовою. З 968 року єпископ виконував посольські функції в Константинополі. Ліутпранд Кременський помер в Греції, на шляху повернення до Італії, у перших місяцях 972 року. Ліутпранд Кременський став автором трьох праць, які є важливим джерелом історії ранньосередньовічної Європи. «Антаподосіс або Відплата» (лат. «Antapodosis»), «Діяння Оттона» (лат. «Gesta Ottonis») і «Звіт про посольство до Константинополя» (лат. «Relatio de legatione Constantinopolitana») [9], дають докладний опис політичного життя Європи у другій половині X століття, доповнюють цікавими деталями біографії видатних світських та духовних діячів раннього середньовіччя. Значним недоліком праць Ліутпранда Кременського є відсутність точних хронологічних вказівок, тому визначити точну хронологічну послідовність даних викладених в його книгах досить важко. Певна суб'єктивність і тенденційність робіт кременського єпископа, обумовлена його службою німецькому імператору та особливостями політичного протистояння в Європі у другій половині X століття.

Поява у Центральній Європі в кінці раннього середньовіччя Німецького королівства і прихід до влади в ньому Саксонської династії [15, с.920-921], дали життя новій саксонській історичній школі. Засновником її був Відукінд Корвейський (нім. Widukind) (бл.917-бл.973), саксонський чернець, автор історичної хроніки «Діяння саксів» (лат. «Res gesta esaxonica») [4]. Біографічні дані про Відукінда почерпнуті виключно з його хроніки, де автор дає опосередковану інформацію про себе, як про ченця бенедиктинського монастиря Нова Корвея, заснованого у 815 році за ініціативи імператора Людовіка Благочестивого, на березі р. Везер біля м. Хьокстер. З того факту, що він жив при абатах Фолькмарі, Бово III, Герберті та Людольфові, можна зробити висновок – Відукінд Корвейський жив і творив в період між 917 і 973 роками. Свою працю «Діяння саксів» автор присвятив Матильді – дочці німецького імператора Оттона I. Частина побічної інформації з хроніки свідчить про вельможне походження Відукінда Корвейського та його участь в імператорському придворному житті. Початковий текст «Діяння саксів» був написаний у 957-958 роках і охоплював період саксонської історії до 958 року [4, с.56-58]. Допрацювання хроніки Відукінд Корвейський продовжував до 968 року, саме тоді з'явилось присвячення Матильді. Автор виступав апологетом Саксонської династії, тому головними героями праці були не вельможі, а два монархи – Генріх I (919-936) і Оттон I. Відукінд Корвейський став одним із перших істориків-хроністів, для яких світська історія отримала переважаюче місце перед церковною. Своім головним завданням Відукінд Корвейський вважав написання історії саксонського народу подібно Іордану (готи), Григорію Турському (франки), Павлу Діакону (лангобарди), Беді Вельмиповажному (англи), Ісидору Севільському (вестготи, вандалі, свеви). Сакси в трактуванні автора – наступники франків, войовничий і шляхетний народ, тому мають право на політичну гегемонію в імперії. Не дивлячись на етнічну і політичну заангажованість, «Діяння саксів» Відукінда Корвейського є одним із головних писемних джерел для дослідження ранньосередньовічної Європи. Продовжувачем справи Відукінда Корвейського став Тітмар Мерзебургський (нім. Thietmar von Merseburg) (975-1018), визначний німецький історик-хроніст. Він походив із родини саксонських графів Вальбек, які мали земельні володіння у верхній течії р. Адлер, між містами Магдебург і Брауншвейг. Отримав освіту в школі при кафедральному соборі в Магдебурзі. Завдяки протекції магдебургського архієпископа Тагінона, у 1009 році Тітмара призначили на єпископську кафедру в саксонське місто Мерзебург. Одночасно молодий єпископ увійшов до оточення німецького короля Генріха II (1002-1024) [15, с.921]. Головною працею Тітмара Мерзебургського стала «Хроніка» [16], яку автор від початку задумав як історію магдебургської церкви. Але з часом праця розрослась до масштабів загальної історії німецьких королів із Саксонської династії, тобто від початку X століття до другої половини 1018 року. Значна кількість фактичного матеріалу та його автентичність, роблять «Хроніку» Тітмара Мерзебургського головним джерелом з історії Центральної Європи початку XI століття. Дослідження історика виходили за межі саксонських (німецьких) земель. Автор не тільки приділяє значну увагу слов'янам, чиї поселення входили до його єпархії, але й описує німецько-польську війну 1002-1018 років, історію Київської Русі періоду правління князя Володимира (980-1015) і часу усобиць його синів.

Кропіткий аналіз діяльності ранньосередньовічних європейських істориків дає можливість стверджувати факт наявності достатньої кількості писемної джерельної бази для досліджень зазначеного хронологічного періоду, особливо періоду кінця раннього середньовіччя. Деякі праці тогочасних істориків вказують на побічні інформаційні бази, які сучасні дослідники ранньосередньовічної Європи могли б використовувати для відновлення достовірних історичних подій.

Джерела та література

1. Агафий Миринейский. О царствовании Юстиниана. – М.: Арктос, Памятники мировой истории и культуры, 1996. – 256 с.
2. Адемар Шабанский. Хроникон. – СПб.: ЕВРАЗИЯ; М.: ИД Клио, 2005. – 384 с.
3. Беда Достопочтенный. Церковная история народа англо-саксов. – М.: Алетейя, 2001. – 364 с.
4. Видукинд Корвейский. Деяния саксов. – М.: Наука, Памятники средневековой истории народов Центральной и Восточной Европы, 1975. – 272 с.
5. Григорий Турский. История франков. – М.: Центрполиграф, 2009. – 544 с.
6. Эйнхард. Жизнь Карла Великого/ Вступительная статья, перевод, примечания, указатели М.С. Петровой. – М.: Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2005. – 304 с.
7. Иордан. О происхождении и деяниях гетов. (Гетика). – М.: Алетейя, 2013. – 512 с.
8. Исидор Севильский. История Готов, Вандалов и Свевов. – М.: Наука, 1970. – 295 с.
9. Лиутпранд Кременский. Антаподосис; Книга об Оттоне; Отчёт о посольстве в Константинополь/Перевод с лат. и комментарии И.В. Дьяконова. – М.: «SPSL», 2006. – 196 с.
10. Михаил Пселл. Хронография. – М.: Наука, Памятники исторической мысли, 1978. – 320 с.

11. Назаренко А.В. Немецкие латиноязычные источники IX-XI веков/ Александр Васильевич Назаренко. – М.: Наука, 1993. – 240 с.
12. Павел Диакон. История лангобардов. – М.: Азбука, 2008. – 320 с.
13. Прокопий Кесарийский. Война с персами. Война с вандалами. Тайная история. – М.: Алетейя, 2000. – 543 с.
14. Рихер Реймский. История. – М.: «Политическая энциклопедия», 1997. – 336 с.
15. Семёнов И.С. Европейские династии. Полный генеалогический справочник/ Науч. Ред. Е.И Карева, О.Н. Наумов. – М.: ООО «Издательство «Энциклопедия»», ООО «Издательский дом ИНФРА-М», 2006. – 1104 с.
16. Титмар Мерзебургский. Хроника. – М.: «SPSL», 2009. – 256 с.
17. Хроники Фредегара/ Пер. с лат., комментарии, вступительная статья Г.А. Шмидта. – СПб.: ЕВРАЗИЯ; М.: ИД Клио, 2015. – 464 с.

УДК (92)9477)

Юлія Левкович

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІЛЬГЕЛЬМА фон ГАБСБУРГА: ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ

Стаття присвячена малодослідженому пласту української історії періоду національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. Саме тепер, коли нашою історією цікавляться не тільки українці за кордоном, а й самі іноземці, з'являється багато відкритих питань, що стосуються співпраці українців з представниками австрійської держави, зокрема і з Вільгельмом Габсбургом, більше відомого як Василь Вишиваний. Тому порушення цієї проблеми надзвичайно актуальне для історичної науки.

Ключові слова: національно-визвольні змагання, імперія, війна, протекторат, історіографія, революція, незалежність.

Статья посвящена малоисследованной странице украинской истории периода национально-освободительной борьбы 1917-1921 гг. Именно теперь, когда нашей историей интересуются не только украинцы за рубежом, но и сами иностранцы, появляется много открытых вопросов, касающихся сотрудничества украинцев с представителями австрийского государства, в том числе и с Вильгельмом Габсбургом, более известным как Василий Вышиваний. Поэтому изучение этого вопроса чрезвычайно актуально для исторической науки.

Ключевые слова: национально-освободительное движение, империя, война, протекторат, историография, революция, независимость.

The article is devoted unexplored reservoir Ukrainian history of the national liberation struggle of 1917-1921. It is now that our history is not only interested in Ukrainian abroad, but most foreigners there are many open questions concerning Ukrainian cooperation with representatives of the Austrian state, including with Wilhelm Habsburg, better known as Basil Vyshyvany. Therefore breach of this problem is extremely important for historical science.

Performances problem. Considering the relevance of the topic of the social significance, one could argue that this research is very relevant to today's Ukrainian, because as in the past, and today the development of our country attached figures of foreign origin who fully dedicate their lives to the development of the Ukrainian state.

Today there is a need to summarize the achievements of scientists of different directions, to submit so-called cut state historiographical study of public and state-of Wilhelm von Habsburg and isolate problems, which are not properly covered in the pages of scientific papers. These publications - only the beginning of a systematic, comprehensive and objective study of this vibrant and unique even figures in the Ukrainian national liberation movement as W.Habsburgs - Basil Vyshyvany. His life, full of many dramatic conflicts poryvan high ideological and severe mental disturbances, which could form the basis for the plot of the historical novel or an exciting movie, you can fully explore relying mainly on the rich source material on this issue.

Key words: national liberation movement, empire, war, protectorate, historiography, revolution, independence.

Постановки проблеми. Розглядаючи актуальність даної теми з боку суспільної значущості, можна стверджувати, що дане дослідження досить актуальне для українського сьогодення, оскільки як і в минулому, так і сьогодні до розвитку нашої держави долучаються діячі іноземного походження, які повністю присвячують своє життя розбудові української держави.

Мета. Сьогодні назріла потреба підсумувати надбання науковців різних напрямів, подати так званий історіографічний зріз стану дослідження суспільної та державотворчої діяльності Вільгельма фон Габсбурга, а також виокремити проблеми, які не знайшли належного висвітлення на сторінках наукових праць.

Виклад основного матеріалу. Австрійський архикнязь і полковник українських січових стрільців; "блудний син" для своїх кровних батьків і велика надія для поневолених українців; людина з галереї "ідеалістів-романтиків", "фантастів" і професійний військовий діяч; поет-лірик і реальний претендент на булаву гетьмана України; нащадок давньої королівської династії Габсбургів і послідовний борець за звільнення українського народу з-під ярма двох найбільших імперій - Австро-Угорської і Російської. Ці взаємно несполучні, на перший погляд, означення стосуються однієї особи - Вільгельма фон Габсбурга Лютрингена (Лотаринзького). Ці та інші взаємовиключні характеристики цього діяча, його дій, думок, намірів фігурують в українській і зарубіжній пресі доби визвольних змагань 1917 - 1921 рр., у мемуарній, публіцистичній і науково-історичній літературі пізніших